

Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılımını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler

The geographical and cultural factors affecting the dispersion of the Turkish people who immigrated from Bulgaria.

Turhan ÇETİN*

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı, Ankara.

Öz: Bu araştırmada 133 yıldır göçe zorlanan Bulgaristan'daki soydaşlarımızın Türkiye'deki yerleşmelerini etkileyen coğrafi ve kültürel faktörler ortaya konulmuştur. Araştırmanın verileri İstanbul, Bursa, Kocaeli, Tekirdağ, Edirne ve Ankara'da yaşayan 239 soydaşımıza uygulanan anket ile elde edilmiştir. Soydaşlarımızın Türkiye'ye göç ettiklerinde ilk yerleştikleri iller; Bursa, Tekirdağ, Edirne, Kocaeli, İstanbul, Yalova, Kırklareli, Ankara, Muğla ve İzmir'dir. Günümüzde ise Bursa, İstanbul, Yalova, İzmir, Kırklareli, Tekirdağ, Ankara, Kocaeli, Edirne ve Sakarya göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları illerdir. Soydaşlarımızın ilk yerleştikleri ve günümüzde yaşadıkları illerin neredeyse aynı olması; göçmenlerin aile ve akrabalarının bu illerde bulunması ile göçmenlerin çoğunluğunun Bulgaristan'da tarım sektöründe çalışması ve Marmara Bölgesi'nin iklim ve toprak özelliklerinin Bulgaristan'da yaşadıkları yöreler ile benzerlik göstermesi ile açıklanabilir. Katılımcıların Türkiye'ye göç etme nedenleri arasında baskı ve zulüm ilk sırada gelmektedir. Avrupa Birliği üyesi olan Bulgaristan'ın bundan sonraki süreçte Türk nüfusuna karşı 133 yıldır sürdürdüğü asimilasyon ve zorunlu göç politikaları son bulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, göç, zorunlu göç, göçmenlerin yerleşimi, coğrafi ve kültürel faktörler

Abstract: This study deals with the geographical and cultural factors effecting the settlement of the Bulgaria Turkish population in Turkey which have been forced to immigrate to Turkey for 133 years. The data were collected by the survey applied to 239 fellow Turks who live in İstanbul, Bursa, Kocaeli, Tekirdağ, Edirne and Ankara. The cities where fellow Turks settled in Turkey when they first immigrated were Bursa, Tekirdağ, Edirne, Kocaeli, İstanbul, Yalova, Kırklareli, Ankara, Muğla and İzmir. The cities where the immigrants intensely live today are Bursa, İstanbul, Yalova, İzmir, Kırklareli, Tekirdağ, Ankara, Kocaeli, Edirne and Sakarya. The reasons that the cities where they first settled and continued to live were almost identical were that these cities are the places where most of their relatives had been previously located and the fact that most of them used to work in the agricultural sector in Bulgaria and the climatic and soil conditions of the Marmara region were similar to the places where the used to live . The major reasons for their emigration to Turkey were pressure and persecution. Bulgaria must stop its assimilation and forced migration policy which they have been implementing for 133 years.

Key words: Bulgaria Turks, immigration, forced migration, settlement of the emigrants, geographical and cultural factors

1. Giriş

Göç; insanların sosyal, ekonomik, siyasi, dini nedenlerle veya terk edilen bölgenin iticiliği, yerleşilecek yerin çekiciliği gibi sebeplerle yaşadıkları yerden başka bir yere, kendi istekleriyle veya zorunlu olarak hayatlarının gelecekteki kısmının bir bölümünü veya tamamını geçirmek üzere yaptıkları yer değiştirme hareketi olarak tanımlanabilir (Doğanay, 1997; Mutluer, 2003; Özgür, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2006; Yalçın, 2004; Türkaslan, 1997).

Bulgaristan devleti kurulmadan hemen önce 1876'da işlenebilen verimli tarım alanlarının yaklaşık %70'i Türklerin elinde ve toplam nüfusun yarısından fazlasını Türkler ve diğer Müslümanlar oluşturmaktaydı. Bu tarihte yaklaşık 1613000'i Bulgarlar ve 1801000'i Türkler olmak üzere toplam

* İletişim yazarı: T. Çetin, e-posta: turhan@gazi.edu.tr

3414000 kişi yaşamaktaydı (Şimşir, 1985; Lütem, 2000; Köse, 2006; Şahin, 2006; Özlem, 2008; Hakov, 2002). Toplam nüfusun içinde Türkleri sayı olarak çoğunluğu teşkil etmesinden Panlavist Rus idarecileri rahatsız olmuş ve bu durumun kurulması düşünülen Slav-Ortodoks Bulgaristan için tehdit oluşturduğuna karar vermişlerdir (Turan, 2005). Bu düşünce ile Balkanları Türklere arındırmayı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının amacı haline getirmişlerdir. Böylece Türkler Bulgaristan nüfusunun yarısını oluştururken azınlık durumuna düşürülmüştür (Toğrol, 1989; Karpat, 1990).

Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımız Türkiye'ye gelen göçmenler içinde en yüksek orana sahiptir. Bu oran 1989 yılında gelen göçmenlerle daha da artmıştır. Yaklaşık 550 yıl Osmanlı yönetiminde kalmış bu devletin toprakları üzerinde yaşayan Türkleri Bulgaristan'dan uzaklaştırmak, asimile etmek ve Türkiye'yi siyasal, ekonomik sosyal sıkıntılara sokmak amacıyla göçe zorladıkları tarihi bir gerçektir (Özgür, 1998:57).

Bulgaristan'da Komünist yönetim boyunca Türklere karşı sistemli bir şekilde asimilasyon uygulanmıştır. Türk damgası taşıyan her şey (cami, medrese, çeşme, köprü, han vb.) yok edilmiştir. Türklerin adları zorla değiştirilerek Bulgar adı almaları için baskı yapılmıştır. Dini faaliyetler yasaklanmış ve Türkçe konuşmak hapse girme nedeni olmuştur. Bütün bu olaylar sonucunda Türkler zorunlu olarak Türkiye'ye göç ettirilmiştir (McCarthy, 1999; Doğanay, 1997; Cebeci, 1968b; Lütem, 2000:173; Turan, 1998:115; Çetin, 2009).

Bulgaristan'ın yaklaşık beş yüz elli yıldır Türklerin hâkimiyetinde kaldığı dönemde Anadolu'dan gelen Türkler buraları ikinci vatan kabul etmiş ve boş ve tenha Bulgaristan topraklarına yerleşmiş ve imar etmişlerdir. Yepyeni köyler, kasabalar ve şehirler kurmuşlardır. Kurdukları bu yerleşmeleri geliştirmişler ve Türk nüfusunun birçok yerde çoğunluğu sağlamasında başarılı olmuşlardır (Tanoğlu, 1952-1953:133).

1.1. Araştırmanın amacı ve önemi

Bu araştırma Bulgaristan'dan Türkiye'ye 133 yıldır göç eden soydaşlarımızın yerleşmelerinde etkili olan coğrafi ve kültürel faktörleri incelemek amacıyla yapılmıştır. Göçmenlerin Türkiye'de dağılışı, demografik özellikleri ve yaşadıkları yerleşim yerlerindeki sosyo-ekonomik özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden soydaşlarımız ve göçlerle ilgili yapılan araştırmalar içerisinde 2008 yılına kadar coğrafyacı olarak sadece Tanoğlu (1952-1953) bu konuda çalışma yapmıştır. Bu konu günümüze kadar coğrafyacılar tarafından yeterince araştırılmamıştır.

Bu araştırma ile coğrafya biliminin bakış açısıyla sözü edilen göç olayları irdelenecek, göçmenlerin Türkiye'de dağılışı ortaya konulacak, yaşadıkları sorunlar tespit edilerek çözüm önerileri sunulacaktır.

1.2. Soydaşlarımızın göç etmesini etkileyen faktörler

Bulgaristan'daki Türklerin 133 yıldır her fırsatta ve zorunlu olarak yaşadıkları topraklardan göçe zorlanmalarının ve uygulanan soykırımın nedenleri gayet açıktır. Bulgar Komünist Partisi yetkilileri Bulgar nüfusun hızla azaldığını ve 2100 yılında Bulgar nüfusun neredeyse yok olacağını belirtmektedir. Bulgar nüfusu yaşlı ve her yıl azalmakta buna karşılık Türk nüfus yıllık ortalama %25 oranında artmaktaydı (Poulton, 1991). Bulgaristan idarecileri Türk nüfusunun Bulgar nüfustan fazla olmasından korktukları için daha önceki dönemlerde de uyguladıkları asimilasyon politikalarını 1984 yılından itibaren hızlı bir Bulgarlaştırma kampanyasına başlamışlardır (Turan, 2005). Bu bağlamda Müslüman ve Türk nüfusun azaltılması için zulüm ve baskı politikaları uygulanmaya başlanmış, Türk nüfusu fırsat buldukça göçe zorlanmıştır (Cebeci, 1989; Tsoneva, 2005; Eminov, 1999).

Zorunlu göçün yaşanmasının temel nedenleri ise Bulgar hükümetinin uyguladığı Bulgarlaştırma politikasıdır. Bu politikanın temelinde Türklerin her geçen yıl eritilerek asimilasyon edilmesi bulunmaktadır. Soydaşlarımızın Bulgar isimlerini almaları, Hıristiyanlık propagandası, Türk okullarının kapatılması, Türkçe konuşmanın yasaklanması, camilerin kapatılması ve ibadetin yasaklanması, Müslümanların örf ve adetlerin yasaklanması ve kültürel faaliyetlerin yasaklanması bu asimilasyonda ilk olarak uygulanmaya başlanmıştır. 1984 yılında bu uygulamalar sistematik hale

getirilmiş ve bu uygulamaya karşı çıkanların bir kısmı katledilmiş, bir kısmı toplama kamplarına bazıları da hapishanelere gönderilmiştir (DPT, 1990; Cebeci, 1989; Çetin 2008a; Arafat, 2000; Unat, 1989; Türk, 1989; Şimşir, 1990; Şimşir, 1987; Cebeci, 1968a; Eroğlu, 1987; Ağanolu, 2001).

1989 yılında Bulgar Hükümeti 300000'den fazla Türk'ü zorunlu olarak göç etmesi için sınır kapısına bırakmıştır. Bu durum karşısında Türkiye, Bulgaristan ile arasındaki vize uygulamasını geçici olarak kaldırmış ve kapılarını Türklere açmıştır. Bulgarlar, Türkiye'nin sınır kapısını açmayacağını ve burada toplanan Türklerin umutlarının tükeneceğini göç etmekten vazgeçerek Bulgar isimlerini kabul edip hayatlarına devam edeceklerini beklemişlerdir. Ancak bu gerçekleşmemiş ve 300000'den fazla göçmen anavatanına gelmiştir. Böylece Bulgaristan ekonomisinde önemli yeri olan Türkler, tarımsal üretimde ve sanayide kalifiye işçi olarak önemli bir yere sahip oldukları için göç sonrası ülkede ekonomik kriz yaşanmıştır (Crampton, 1990; Dimitrova, 1998; Doğanay, 1997; Çetin, 2008b; Borklu, 1999).

Sosyal ve psikolojik bazı faktörler de göçlere neden olmaktadır. Bu faktörler göçün yönünü ve karakterini belirlemektedir. Bunlara siyasal baskılar, dinsel baskılar, aile birleşmeleri örnek olarak verilebilir (Mutluer, 2003:13; Doğanay, 1997: 172; Özgür, 1998:57; Yalçın, 2004: 108). Nitekim 1989 yılında Bulgaristan'dan göç eden soydaşlarımızın büyük bir kısmı siyasal ve dinsel baskılar ile parçalanmış ailelerini birleştirmek amacıyla göç etmiştir.

1.3. Soydaşlarımızın Türkiye'de yerleştikleri yerlerin seçiminde etkili olan coğrafi ve kültürel faktörler

Göçmenler anavatanlarını terk edip yeni bir yere yerleştiklerinde uyum bakımından zorluk yaşamaktadır, göçün ilk dönemlerinde olmasa bile sonraki dönemde kültürel özelliklerini unutmamakta, dolayısıyla yeni kültürel ortama alışmaları uzun zaman almaktadır. Benzer durumlar 1989'daki büyük göç dalgasında da görülmüştür (Toğrol, 1989).

Bulgaristan'dan göç edenlerin yüzyıllık ayrılığa rağmen Türkiye'deki soydaşlarıyla tamamen benzer tutum ve davranışlara sahip oldukları, her türlü baskıya rağmen özgüvenlerini kaybetmedikleri görülmüştür. Bunun sebebi de derin tarihî köklere sahip bir milletin mensubu oldukları şuurunu kaybetmediklerini göstermektedir (Toğrol, 1989). Göçmenlerin yaklaşık yarıya yakını özellikle de kendi imkânları ile yerleşim yerlerini tercih edenler, bu duygu ve düşünceler ile akraba ve arkadaşlarının bulunduğu illere yerleşerek burada yaşamayı tercih etmişlerdir. Önceki dönemlerde yapılan göçler ve göç edilen yerdeki aile ve akrabalık ilişkileri, soydaşlarımızın yeni yerleşim alanlarına uyum sağlamasında önemli rol oynamıştır. Bu süreçte akraba ve yakın arkadaşları göçmenlerin sıkıntılarını gidermeye çalışmış, hem iş bulmalarına hem de yerleşmelerine yardımcı olmuşlardır. İzmir'de yaşayan ve Bulgaristan'dan göç eden bir grup ile yapılan araştırmada göçmenler, yerleşmek için neden İzmir'i seçtiniz? sorusuna %71,5'lik oranla *akrabalarım burada olduğu için* cevabını vermiştir (Kolukırık, 2006:4).

1989 yılında Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımız ilk etapta Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Balıkesir, İstanbul ve Bursa'daki geçici merkezlerde iskân edilmiştir. Bazıları okullara, yurtlara ve kamu kuruluşlarına ait misafirhanelere yerleştirilmiştir. 1989 yılında gelen göçmenlere ilk 450'si Kırklareli'nde, 200'ü Edirne'de, 100'ü Tekirdağ'da ve 100'ü de Manisa'da olmak üzere toplam 850 konut yapılmıştır (DPT, 1990). 1951-1960 yılları arasında Bulgaristan'dan gelen göçmenlere 11742 konut yapılmış ve sahiplerine dağıtılmış iken (Geray, 1962), 1989 yılında gelen göçmenler için Toplu Konut İdaresi 40000 konut yapımı planlanmış ancak bu miktarın sadece 23495'i yapılarak sahiplerine teslim edilebilmiştir (Göçmen Konutları Koordinatörlüğü, 2006). En fazla göçmen konutu yapılan il 7258 konut ile Bursa'dır (Çizelge 1). Bursa'yı 5318 konut ile İstanbul izlemektedir. En az konut Çanakkale'de yapılmıştır. Bu ildeki konutların sayısı 21'dir.

Çizelge 1. Göçmenler için yapılan konutların illere dağılımı

İller	Konut Sayısı	İller	Konut Sayısı
Adana	50	İzmir	2060
Ankara	1566	Kırklareli	312
Balıkesir	500	Kocaeli	1000
Bilecik	116	Kütahya	87
Bursa	7258	Manisa	340
Çanakkale	21	Sakarya	1030
Edirne	440	Tekirdağ	1510
Erzurum	40	Yalova	503
Eskişehir	1344	Toplam	23495
<i>İstanbul</i>	5318		

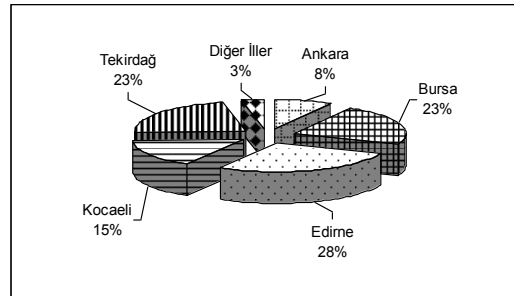
Kaynak: Göçmen Konutları Koordinatörlüğü (2006)

Hem 1950-1988 yılları arasında hem de 1989 yılında gelen göçmenlerin ilk olarak yerleştikleri illere bakıldığında İstanbul ve Bursa'ya göçmenlerin yaklaşık beşte ikisinin yerleştiği görülmektedir (Çizelge 2). Yine göçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin ise Marmara Bölgesinde yaşadığı görülmektedir. Hocoğlu ve Mutluer (2009) de yaptıkları araştırmada benzer bulgulara rastlamıştır. Bunun en önemli nedeni önceki yıllarda Türkiye'ye gelen akraba ve arkadaşlarının bu illerde yaşamaları ve daha önceki yıllarda gelen burada yaşayan göçmenlerin yeni gelenlere barınma, iş, sosyal ve kültürel konularda yardımcı olmalarıdır (Kutlu, 2009).

Çizelge 2. 1950-1988 ve 1989 dönemlerinde Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin ilk yerleştikleri iller

İller	1950-1988 Yılları Arası	%	1989 Yılı	%
İstanbul	46152	18,0	84255	30,0
Bursa	46,301	17,0	67,378	24,0
Tekirdağ	14,957	5,5	30,828	11,0
İzmir	20,262	7,3	25,489	9,1
Kocaeli	7,114	2,6	12,276	4,3
Eskişehir	14,075	5,1	9,845	3,5
Kırklareli	11,266	4,1	7,045	2,5
Ankara	8,034	2,8	5,157	1,8
Balıkesir	11,883	4,3	4,852	1,7
Manisa	10,241	3,6	3,899	1,4
Diğer İller	80,633	29,7	30,035	10,7
<i>Toplam</i>	270,918	100,0	281,059	100,0

Kaynak: DPT. (1990):32

Şekil 1. Katılımcıların yaşadıkları illere göre dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan göçmenlerin üçte birine yakını Edirne'de yaşarken yaklaşık dörtte biri Bursa'da ve dörtte biri de Tekirdağ ilinde yaşamaktadır. Göçmenlerin üçü İzmir'de birer kişi de Kırklareli ve Muğla'da yaşamaktadır. Buradan Balkanlardan göç edenlerin yaklaşık

$\frac{3}{4}$ 'ünün Marmara Bölgesinde özellikle de Bursa, İstanbul, Edirne ve Tekirdağ illerinde yoğun olarak yaşadıkları sonucuna varılabilir.

Bulgaristan'da yaşanan insanlık dışı baskı ve zulümler yüzünden bazı Türkler başta Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülkeye göç etmek zorunda kalmışlardır. Araştırmaya katılan göçmenlerin 56'sının başka ülkeye göç eden akrabaları bulunmaktadır. Göçmenlerin akrabalarının yaşadıkları ülkelerin başında %19,6'lık oranla Almanya ve İsveç gelmektedir (Çizelge 3). Grubun dörtte birinin akrabası ise diğer ülkelerde (Avusturya, İsviçre, Ürdün, Yunanistan, Belçika, Danimarka, İngiltere, İzlanda, Kanada ve Romanya) yaşamaktadır.

Çizelge 3. Göçmenlerin başka ülkede yaşayan akrabalarına ilişkin dağılımı

Göçmenlerin akrabalarının yaşadıkları ülkeler	f	%
ABD	5	8,9
Almanya	11	19,6
Fransa	5	8,9
Hollanda	10	18,0
İsveç	11	19,6
Diğer	14	25
<i>Toplam</i>	56	100,0

Araştırmaya katılan göçmenlerin Türkiye'ye göç ettiklerinde ilk olarak yerleştikleri illere göre dağılımı Şekil 2'de gösterilmiştir. Buna göre katılımcıların ilk yerleştikleri illerin başında Bursa ve Tekirdağ gelmektedir.

Şekil 2. Katılımcıların Türkiye'ye göç ettiklerinde ilk olarak yerleştikleri illere göre dağılımı

Göçmenlerin Türkiye'ye ilk geldiklerinde yerleşmek için %23,9'unun Bursa'yı ve %15'inin de Tekirdağ'ı tercih ettiği görülmektedir. Bu iki ili 30 kişi ile Kocaeli, 28 kişi ile Edirne ve 25 kişi ile İstanbul izlemektedir (Şekil 2). 10 katılımcı Türkiye'ye ilk geldiğinde Yalova'ya yerleştiğini belirtmiştir. Katılımcılardan 5'i ilk geldiğinde yerleşmek için Eskişehir'i, 3'er katılımcı da yerleşmek için Ankara, İzmir ve Kırklareli illerini tercih etmiştir. Balıkesir, Isparta, Manisa ve Samsun illerini ise 2'şer katılımcı ilk geldiklerinde yerleşmek için tercih etmiştir. Çanakkale, Çankırı ve Sakarya illerini de sadece birer katılımcı ilk geldiklerinde yerleşmek için tercih etmiştir.

Şekil incelendiğinde katılımcıların %80,8'inin Türkiye'ye göç ettiklerinde ilk olarak yerleşmek için Marmara Bölgesini tercih ettikleri görülmüştür. Katılımcıların %19,2'lik kesimi ise göç ettiklerinde ilk yerleşim yeri olarak Ege, İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz Bölgelerini tercih etmiştir.

Göçmenlerin iskânında meslekleri de dikkate alınmıştır. Bu bağlamda Marmara Bölgesi'nin iklim ve toprak özellikleri Bulgaristan ile benzer özellikler göstermesi ve akrabalarının bu bölgede yaşaması soydaşlarımızın bu bölgeye yerleşmesinin en önemli nedenidir. Bu durum bölgenin tarım

bakımından önemli bir potansiyele sahip olması ile soydaşlarımızın tarım konusunda tecrübeleriyle birleşince yöredeki tarımsal verimin artmasını sağlamıştır (Tanoğlu, 1952-1953:151; Geray, 1962).

1989 yılında soydaşlarımızın Türkiye'ye göç etmeleri Türk Devletine ilk başta bir takım sıkıntılar yaşatsa da uzun vadede bakıldığında yararları da vardır. Şöyle ki; göçle birlikte yetişmiş iş gücü ve beyin gücü de Türkiye'ye gelmiştir. Bu nüfus başta Marmara Bölgesi olmak üzere, özellikle İstanbul, Bursa, Tekirdağ, Kocaeli İzmir, Ankara ve Edirne illerinde sanayi ve tarım sektöründeki gelişmelere önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Yusuf, 2005:115; Çetin, 2008a:260).

Türk nüfusun bir kısmı bazı nedenlerden dolayı Bulgaristan'a geri dönmüştür. Bu nedenlerin en önemlileri bölünmüş aile sorunu, mal varlıklarını ülkelerinde bırakmaları ve sosyal haklarından yararlanma istekleridir. Diğer nedenler ise ilk defa pasaport alarak akraba ve yakınlarını görmeye gelmeleri, yerleşmek için kararsız olmaları, Türkiye'ye uyum sağlayamama, iş bulamama, akraba ve dostlarından bekledikleri ilgiyi görememeleri, Bulgaristan'ın 2007 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla ekonomik ve sosyal şartlarda meydana gelen değişimlerdir (Zhelyazkova, 1998).

2. Materyal ve Yöntem

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden soydaşlarımızın yerleşmelerini ve Türkiye'deki dağılımını etkileyen coğrafi ve kültürel faktörleri incelemeye yönelik bu çalışmada hem nitel hem de nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konu ile ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra uzman görüşü de alınarak soydaşlarımıza yönelik 40 sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır. Daha sonra anket, Bursa (100), Ankara (50), İstanbul (100), Kocaeli (50), Tekirdağ (50) ve Edirne (50) illerinde toplam 400 soydaşımıza gönderilmiş ancak 239 adet anket geriye dönmüştür. Veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın alt problemlerinin çözümlenmesinde frekans (f), yüzde (%) ve Ki-Kare testi uygulanmıştır.

3. Analiz ve Bulguların Yorumlanması

3. 1. Bulgaristan'dan göç eden Türk nüfusun betimsel özellikleri ile ilgili bulgular ve yorum

Araştırmaya katılan soydaşlarımızın, cinsiyet, yaş grubu, meslekleri, uyrukları, medeni durumları, eğitim durumları ve eğitim gördükleri ülkeye ait özelliklerinin yüzde (%) ve frekans (f) dağılımları Çizelge 4'te görülmektedir.

Çizelge 4. Bulgaristan'dan göç eden soydaşlarımızın betimsel özellikleri

Betimsel özellikler		f	%	Betimsel özellikler		f	%
Cinsiyet	Kadın	81	33,9	Yaş Grubu	15-24	34	14,2
	Erkek	158	66,1		25-44	88	36,8
	Toplam	239	100,0		45-64	84	35,1
Uyruk	Türkiye	124	51,9		65 +	33	13,8
	Bulgaristan	9	3,7		Toplam	239	100,0
	Çift Uyruklu	106	44,4	İlkokul	13	5,4	
Meslek	Toplam	239	100,0	Ortaokul	37	15,5	
	İşçi	60	25	Eğitim Durumu	Lise	86	36,0
	Memur	39	16		Meslek Lisesi	28	11,7
	Serbest meslek	37	15		Yüksekokul-üniversite	75	31,4
	Emekli	5	2	Toplam	239	100,0	
Öğrenci	8	3	Eğitim Görülen Ülke	Bulgaristan	140	58,6	
Boş	90	39		Türkiye	53	22,2	
Toplam	239	100,0		Her iki ülke	46	19,2	
				Toplam		239	100,0

Göçmenlerin yaşadıkları konut türüne ilişkin dağılım Çizelge 5'te verilmiştir. Buna göre soydaşlarımızın yarısı müstakil evde, üçte biri apartman dairesinde, altıda biri göçmen konutlarında, geri kalanı ise lojman, misafirhane ve diğer konut türlerinde yaşamaktadır.

Çizelge 5. Göçmenlerin yaşadıkları konut türleri

Yaşadıkları Konutun Türü	f	%
Lojman	6	2,5
Misafirhane	5	2,1
Göçmen Konutu	38	15,9
Müstakil Ev	122	51,0
Apartman Dairesi	66	27,6
Diğer	2	0,8
<i>Toplam</i>	239	100,0

Çizelge 6’da göçmenlerin yaşadıkları konutların mülkiyet durumları görülmektedir. Buna göre %83,7’si mülkiyeti kendisine ait, %14,6’sı kirada ve %1,7’si de hibe türü konutlarda yaşamaktadır.

Çizelge 6. Göçmenlerin yaşadıkları konutların mülkiyet durumu

Yaşadıkları Konutun Mülkiyet Durumu	f	%
Kira	35	14,6
Kendi Mülkü	200	83,7
Hibe	4	1,7
<i>Toplam</i>	239	100,0

3.2. Bulgaristan’dan göç eden Türk nüfusun göçe ilişkin görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi ile ilgili bulgular ve yorum

Araştırmaya katılan göçmenlerin Türkiye’ye göç etme nedenleri ile cinsiyetleri karşılaştırılmıştır. Buna göre katılımcı 239 kişiden %57,7’si göç etme nedenini Bulgaristan’da yaşadığı baskı ve zulüm olarak belirtmiştir. Bu cevabı veren katılımcıların %71’i erkek, %29’u da kadındır (Çizelge 7).

Çizelge 7. Soydaşlarımızın Türkiye’ye göç etme nedenleri ile cinsiyetleri arasında ilişki dağılımı

Göç etme nedenleri		Kadın	Erkek	Toplam
Baskı ve zulüm	N	40	98	138
	%	29,0	71,0	100,0
Ekonomik sıkıntı	N	6	10	16
	%	37,5	62,5	100,0
Eğitim şartları	N	3	1	4
	%	75,0	25,0	100,0
Aile ve akraba	N	17	16	33
	%	51,5	48,5	100,0
Dini faaliyet yasağı	N	3	12	15
	%	20,0	80,0	100,0
İş imkânının fazla olması	N	2	2	4
	%	50,0	50,0	100,0
Özgürlük	N	8	17	25
	%	32,0	68,0	100,0
Diğer	N	2	2	4
	%	50,0	50,0	100,0
Toplam	N	81	158	239
	%	33,9	66,1	100,0

Katılımcıların %13,8’i ise göç etme nedenini Türkiye’de aile ve akrabasının bulunması olarak belirtmiştir. Bu cevabı verenlerin %51,5’i kadın, %48,5’i de erkektir. Katılımcıların %10,5’i göç etme nedenini özgürlük olarak belirtmiştir. Bu grubun %68’ini erkekler, %32’sini de kadınlar oluşturur.

Soydaşlarımızın göç etmesinde en az pay %1,7'lik oranla eğitim şartları (%75'i kadın %25'i erkek), iş imkânının fazlalığı (%50 erkek %50 kadın) ve diğer (%50 erkek %50 kadın) cevabına aittir.

Çizelge 8. Göçmenlerin Türkiye'de yaşadıkları çevredeki insanların davranışları ile cinsiyetleri arasında ilişki dağılımı

Yaşadıkları yerdeki insanların davranışları		Kadın	Erkek	Toplam
Küçümseme	N	8	14	22
	%	36,4	63,6	100,0
Dışlama	N	12	13	25
	%	48,0	52,0	100,0
Kıskanma	N	16	47	63
	%	25,4	74,6	100,0
Kabullenme	N	20	43	63
	%	31,7	68,3	100,0
Destekleme	N	21	28	49
	%	42,9	57,1	100,0
Yardım etme	N	4	13	17
	%	23,5	76,5	100,0
Toplam	N	81	158	239
	%	33,9	66,1	100,0

$X^2=7,275$ $sd=6$ $p=.296$

Çizelge 8'de göçmenlerin Türkiye'de yaşadıkları yerdeki insanların davranışı ile cinsiyetleri karşılaştırılmıştır. Katılımcıların %26,4'ü yaşadıkları yerleşim yerindeki insanların kendilerini kabullendiğini, %26,4'ü de kıskanıldıklarını belirtmiştir. Kıskanıldığını düşünen grubun %74,6'sı erkek, %25,4'ü de kadındır. Kabullenildiğini düşünenlerin ise %68,3'ü erkek, %31,7'si de kadındır.

Katılımcıların %20,5'i çevresindeki insanların kendilerini desteklediklerini belirtmiştir. Bu grubun %57,1'i erkek, %42,9'u kadındır. Katılımcıların yaşadıkları yerdeki insanların davranışlarına ilişkin görüşleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($X^2=7,275$; $P \leq 0,05$). Yani katılımcıların yaşadıkları yerdeki insanların davranışına ilişkin düşünceleri cinsiyete göre değişmemektedir.

Çizelge 9. Göçmenlerin Bulgaristan'daki komşularından olumsuz davranışlara maruz kalıp kalmadıkları ile eğitim durumları arasında ilişki dağılımı

Eğitim durumu		Bulgaristan'da olumsuz davranışlara maruz kaldınız mı?			
		Evet	Hayır	Kısmen	Toplam
İlkokul	N	6	2	3	11
	%	54,5	18,2	27,3	100,0
Ortaokul	N	24	6	7	37
	%	64,9	16,2	18,9	100,0
Lise	N	39	17	30	86
	%	45,3	19,8	34,9	100,0
Meslek Lisesi	N	9	6	13	28
	%	32,1	21,4	46,4	100,0
Yüksekokul ve üniversite	N	20	19	38	77
	%	26,0	24,7	49,4	100,0
Toplam	N	98	50	91	239
	%	41,0	20,9	38,1	100,0

$X^2=19,029$ $sd=8$ $p=.015$

Çizelge 9'da araştırmaya katılanların Bulgaristan'daki komşularından olumsuz davranışlara maruz kalıp kalmadıkları ile eğitim durumları karşılaştırılmıştır. Ankete katılanların %36'sı lise mezunudur. Bu grubun %45,3'ü Bulgaristan'daki komşularından olumsuz davranışlara maruz kaldıklarını, %19,8'i de olumsuz davranışlara maruz kalmadıklarını belirtmiştir. Katılımcıların %32,2'si yüksekokul ve üniversite mezunudur. Bu grubun yaklaşık yarısı kısmen olumsuz

davranışlara maruz kaldıklarını, yaklaşık dörtte biri maruz kaldığını ve dörtte biri de maruz kalmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %4,6'sı ilkokul mezunudur. Bu grubun yarısından fazlasının olumsuz davranışlara maruz kaldıkları, beşte birinin olumsuz davranışa maruz kalmadıkları görülmektedir.

Katılımcıların Bulgaristan'daki komşularından olumsuz davranışlara maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin görüşleri ile eğitim durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($X^2=19,029$; $P \leq 0,05$). Diğer bir ifade ile katılımcıların Bulgaristan'daki komşularından olumsuz davranışlara maruz kalıp kalmadıkları ile ilgili düşünceleri eğitim durumlarına göre değişmektedir.

Çizelge 10. Göçmenlerin Türkiye'de yaşadıkları çevredeki insanların davranışları ile eğitim durumları arasında ilişki dağılımı

Yaşadıkları yerdeki insanların davranışları		İlkokul	Ortaokul	Lise	Meslek Lisesi	Yüksekokul ve Üniversite	Toplam
Küçümseme	N	2	4	8	1	7	22
	%	9,1	18,2	36,4	4,5	31,8	100,0
Dışlama	N	3	2	8	2	10	25
	%	12,0	8,0	32,0	8,0	40,0	100,0
Kıskanma	N	1	12	30	7	13	63
	%	1,6	19,0	47,6	11,1	20,6	100,0
Kabullenme	N	1	14	16	12	20	63
	%	1,6	22,2	25,4	19,0	31,7	100,0
Destekleme	N	4	4	15	5	21	49
	%	8,2	8,2	30,6	10,2	42,9	100,0
Yardım etme	N	0	1	9	1	6	17
	%	,0	5,9	52,9	5,9	35,3	100,0
Toplam	N	11	37	86	28	77	239
	%	4,6	15,5	36,0	11,7	32,2	100,0

Çizelge 10'da katılımcıların eğitim durumları ile yaşadıkları çevredeki insanların davranışları ile ilgili görüşleri karşılaştırılmıştır. Yaşadıkları yerdeki insanların kendilerini kabullendiğini belirten grubun %31,7'si yüksekokul ve üniversite mezunu, dörtte biri lise mezunu ve %1,6'sı da ilkokul mezunudur. Soydaşlarımızdan kıskanıldığını düşünen grubun ise yaklaşık yarısı lise, beşte biri yüksekokul ve üniversite, yaklaşık beşte biri ortaokul, onda biri meslek lisesi ve %1,6'sı da ilkokul mezunudur. Araştırmaya katılan göçmenlerin %7,1'i ise yaşadıkları yerleşim yerindeki insanların kendilerine yardımcı olduklarını belirtmiştir. Bu grubun %52,9'u lise, %35,3'ü yüksekokul ve üniversite, %5,9'u meslek lisesi %5,9'u da ortaokul mezunudur.

Göçmenlerin yaşadıkları yerlerdeki insanlar tarafından yeterince benimsenmediği hatta kıskanıldığı görülmektedir. Oysa bu vatandaşlarımız Bulgaristan'daki komünist rejimin zulmünden kaçarak Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye'deki vatandaşların bu konuda daha anlayışlı olması gerekmektedir.

4. Sonuç

Katılımcıların beşte dördü Türkiye'ye göç ettiklerinde yerleşmek için Marmara Bölgesini tercih etmişlerdir. Katılımcıların geri kalan beşte birlik kesimi ise göç ettiklerinde ilk yerleşim yeri olarak Ege, İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz Bölgelerini tercih etmiştir.

Soydaşlarımızın yarısı müstakil evde, üçte biri apartman dairesinde, altıda biri göçmen konutlarında, geri kalanı ise lojman, misafirhane ve diğer konut türlerinde yaşamaktadır. Göçmenlerin

%83,7'si kendi mülkü olan konutlarda, %14,6'sı kirada ve %1,7'si de hibe türü konutlarda yaşamaktadır.

Araştırmaya katılan soydaşlarımızın %57,7'si Türkiye'ye göç etme nedenini, Bulgaristan'da yaşadığı baskı ve zulüm olarak belirtmiştir. Bu cevabı verenlerin %71'i erkek, %29'u da kadındır. Yine soydaşlarımızın %13,8'i Türkiye'ye göç etme nedeni olarak Türkiye'de aile bireyleri ve akrabasının bulunmasını belirtmiştir.

Göçmenlerin %26,4'ü Türkiye'de yaşadıkları çevredeki insanların kendilerini kabullendiğini, yine %26,4'ü de çevresindeki insanların soydaşlarımızı kıskandıklarını belirtmiştir. Her iki düşündeki katılımcıların yaklaşık üçte ikisi erkek, üçte biri ise kadındır. Göçmenlerin yaşadıkları yerlerdeki insanlar tarafından yeterince benimsenmediği hatta kıskanıldığı görülmektedir. Oysa bu vatandaşlarımızın göç etme nedenleri ve Bulgaristan'daki durumları düşünüldüğünde Türkiye'deki vatandaşların bu konuda daha anlayışlı olması gerekmektedir.

Katılımcıların Bulgaristan'daki komşularından olumsuz davranışlara maruz kalıp kalmadıkları ile ilgili düşünceleri eğitim durumlarına göre değişmektedir.

Bulgaristan'da insan haklarına aykırı olarak yaşanan baskı ve zulüm altındaki Türklerin büyük bir kısmı Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Avrupa'da ise en fazla göç ettikleri ülkeler Almanya ve İsveç'tir. Bu ülkeleri Hollanda ve Fransa izlemektedir.

Soydaşlarımıza Bulgaristan'da yaşadıkları dönemde komünist yönetim tarafından baskı ve zulüm yapılmıştır. Yine Bulgar komşuları tarafından dini, kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik baskılara uğramışlar ve komşuları tarafından kötü davranışlara maruz kalmışlardır.

Türkler Bulgaristan topraklarında yaklaşık beş yüz elli yıl hüküm sürmüşlerdir. Bu sürede hiçbir gruba kötü muamele edilmemiş, insanlara baskı ve zulüm yapılmamış, kimsenin adı zorla değiştirilmemiş, hiç kimsenin dini inanışına ve ibadetine karışılmamış, okulları kapatılmamış, ana dillerinin konuşulması yasaklanmamış, dini bayramların kutlanması yasaklanmamış ve insanlığın diğer temel hakları ellerinden alınmamıştır. Bu yönetim anlayışı Türklerin hüküm sürdüğü yerlerde adaletle hükmettiğinin göstergesidir. Aynı davranış tarzını Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımız da fazlasıyla hak etmektedir.

Bulgaristan'ın 2007'de Avrupa Birliğine tam üye olması ile bu ülkede yaşayan Türk nüfusun önceki yıllarda yaşadıkları sıkıntıların tamamen ortadan kalkması beklenmektedir. Bu konuda Türkiye Devleti planlı ve barışçı yöntemlerle Bulgaristan'daki Türk nüfusu yönlendirmelidir. Bu nüfusun Türkiye'ye göç ederek topraklarını Bulgarlara terk etmek yerine orada kalarak topraklarına sahip çıkmaları, gelecek açısından oldukça önemlidir. Tarih boyunca birçok dinlerin, dillerin, kültürlerin ve medeniyetlerin kaynaşma alanı olan Bulgaristan'da hoşgörü ve birlikte yaşama benimsenmelidir. Böylece 133 yıldır yaşanan trajedik göç olayları tarihteki yerini alacak ve benzeri bir durum bir daha yaşanmayacaktır.

Türkiye birçok ülkede yaşayan Türkleri baskılara maruz kaldıkları zaman göçmen kabul etmiş vatandaşlık hakkı tanımıştır. Bu nüfusun Türkiye'ye olumlu ve olumsuz ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri olmuştur. Ancak Türkiye'nin çevresindeki ülkelerde yaşayan Türk nüfusun yaşadıkları ülkelerden ayrılmaları, söz konusu ülkelerdeki demografik yapıyı aleyhlerine değiştirmektedir. Oysa bu ülkelerle olan kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilerde söz konusu ülkelerde yaşayan Türk nüfusu iyi ilişkilerin kurulmasında önemli rol oynamaktadır.

Türkiye hem ekonomik hem de sosyal sebeplerden dolayı komşu devletlerden göçle gelen Türk nüfusu iç göç nedeniyle boşalan illere yerleştirmelidir. Göçmen nüfusun verimli ancak yeterli düzeyde işlenemeyen toprakların bulunduğu alanlara yerleştirilmesi hem ekonomik yapıyı hem de demografik yapıyı olumlu yönde etkileyecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti komşu ülkelerde yaşayan ve azınlık statüsünde bulunan Türklerin buldukları ülkelerde legal bir şekilde siyasal, sosyal ve ekonomik olarak güçlenmelerine yardım etmelidir. Ortadoğu'da komşu ülkeleriyle siyasal ve ekonomik açıdan iyi ilişkileri bulunan güçlü bir Türkiye'nin, ileriki yıllarda uluslar arası ilişkilerde önemli rol oynayacağı kaçınılmazdır.

Bulgaristan'da Türkler ve diğer azınlıkların yaşadıkları olaylar tam manasıyla **soykırım**dır. Bulgaristan Devleti uluslar arası arenada Türklerden ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden özür dilemeli ve Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımızın maddi ve manevi zararları tazmin edilmelidir.

Türklerin tarih boyunca göç ve göçmenlik kaderi olmuştur. Bu durum günümüzde de farklı boyutlarda da olsa devam etmektedir. Göç konusunda Türkiye'deki kurumlar arasında yetki kargaşası görülmektedir. Göçmen nüfusun yerleşmelerini, uyumlarını, iş edinmelerini, üretici hâle gelmelerini; sosyal ve psikolojik sorunlarının giderilmesi gibi konularda plan-proje hazırlama ve uygulama görevlerini yürütecek Başbakanlığa bağlı Müsteşarlık düzeyinde **Göç Merkezi** acilen kurulmalıdır. Benzer öneri Yusuf (2005) tarafından "Göç İdaresi" olarak belirtilmektedir. Söz konusu kurumda konu ile ilgili olarak; uluslar arası ilişkiler, uluslar arası hukuk, ekonomist, sosyolog, psikolog, beşeri coğrafyacı, tarihçi, siyaset bilimci başta olmak üzere diğer ilgili alanlardan uzmanlar istihdam edilmelidir. Bu kurum Türkiye'nin gelecekte muhtemel bir dış göç sırasındaki siyasetine yön verecek ve Türkiye'de halen dengesiz olarak yaşanan iç göç olaylarının koordinasyonu ve problemlerin çözümüne katkı sağlayacaktır.

Referanslar

- Ağanoğlu, H. Y. (2001) *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Arafat, M. 2000. "Bulgaristan'daki Türk azınlığın Türkiye'ye göçü", *Trakya Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler C Serisi*, 1(Haziran 2000):33-44.
- Balkan Göçmenleri Federasyonu. (2006) *Yayınlanmamış Göç İstatistikleri* (27.10.2006).
- Börklü, M. Y. (1999) *Tarihsel Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları*. (<http://www.rumeliturk.net/tarih>, 27.12.2006).
- Cebeci, A. (1968a) "Bulgaristan Türklerinin göçü hakkında", *Türk Kültürü*, 6(63):189-193.
- Cebeci, A. (1968b) "Bulgaristan Türkleri", *Türk Kültürü*. 6(69):666-668.
- Cebeci, A. (1989) "Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımız uyum sıkıntısı çekmektedirler", *Türk Yurdu Dergisi*. 9(28): 49-52.
- Crampton, R. J. (1990) "The Turks in Bulgaria, 1878-1944", In *The Turks of Bulgaria: The History, Culture and Political Fate of a Minority*, (Edited by Kemal Karpat), The Isis Pres, İstanbul.
- Çetin, T. (2008a) "The socio-economic outcomes of the last Turkish migration (1989) from Bulgaria to Turkey", *Turkish Studies*, 3/7(Fall 2008):241-270.
- Çetin, T. (2008b) "Bulgaristan'daki soydaşlarımızın Türkiye'ye göç etme süreçlerini etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1: 55-75.
- Çetin, T. (2009) "Bulgaristan'dan göç eden soydaşlarımızın sosyo-ekonomik özellikleri", *Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı (EKEV) Akademi Dergisi*, 39: 395-412.
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), (1990) *Bulgaristan'dan Türk Göçleri*. DPT Sosyal Planlama Başkanlığı Hizmete Özel Rapor, Ankara.
- Dimitrova, D. (1998) "Bulgarian Turkish immigrants of 1989 in the Republic of Turkey", In *between adaptation and nostalgia: the Bulgarian Turks in Turkey Dedicated to the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Right*, Zhelyazkova, A. (Ed.), International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofia, 76-139.
- Doğanay, F. (1997) *The Settlement of Refugees in Turkey*. Balkan Göçmenleri Federasyonu, (<http://balgoc.org.tr/gocmenyerlesim>, 29.08.2007)
- Doğanay, H. (1997) *Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No:2982, İstanbul.
- Eminov, A. (1999) "The Turks in Bulgaria:post-1989 developments", *Journal of Nationalities*, 27 (1):31-55.
- Eroğlu, H. (1987) "Milletarası hukuk açısından Bulgaristan'daki Türk azınlığı sorunları", *İçinde Bulgaristan'da Türk Varlığı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, AKDYYK Türk Tarih Kurumu Yayınları Dizisi,7, Ankara,5-45.
- Geray, C. (1962) *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskânları*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Hakov, C. (2002) "Bulgaristan Türklerinin göçmenlik serüveni", *İçinde Türkler* (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye yayınları, Ankara.
- Hocaoğlu, B. Ve M. Mutluer. (2009) "İzmir-Sarnıç örneğinde Bulgaristan göçmenlerinin yerleşme özellikleri", *Ank. Ün. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu (16-17 Ekim 2008) Bildiri Kitabı*, Ankara, s.187-196.
- Karpat, K. (1990) *The Turks of Bulgaria:The History, Culture and Political Fate of a Minority*, The Isis Pres, İstanbul.
- Kolukırk, S. (2006). "Bulgaristan'dan göç eden Türk göçmenlerin dayanışma ve örgütlenme biçimleri: İzmir örneği", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(Mayıs 2006):1-13.
- Köse, O. (2006) "Bulgaristan emareti ve Türkler (1878-1908)", *Türkoloji Dergisi*, 2:237-272.

- Kutlu, S. (2009) *Marmara Bölgesi'ne Göç Eden Balkan Göçmenlerinin Yerleşme Süreci ve Yerleştikleri Yerler*, Politika ve Kültür Araştırmaları Grubu, Araştırma İnceleme Rapor No:6, Balkan Araştırmaları, İstanbul.
- Lütem, Ö. E. (2000) *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989 Cilt-I*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi yayınları, Ankara.
- McCarthy, J. (1999) *Death and Exile The ethnic Cleansing of Otoman Muslims 1821-1922*, The Darwin Pres, Inc. Princeton, New Jersey.
- Mutluer, M. (2003) *Uluslararası Göçler ve Türkiye*. Kuramsal ve Ampirik Bir Alan Araştırması, Denizli/Tavas, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Özgür, E. M. (1998) *Türkiye Nüfus Coğrafyası*, GMC Basın Yayıncılık, Ankara.
- Özlem, K. (2008) "Bulgaristan Türklerinin tarihsel süreç içerisinde dönüşümü, AB üyelik süreci ve Türk azınlığa etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1-2(Kış 2008): 341-371.
- Poulton, H. (1991) *The Balkans, Minorities and States in Conflict*, Minority Rights Publications, London.
- Şahin, N. (2006) "XIX. Yüzyıl sonrasında Anadolu'ya yapılan göç hareketleri ve Anadolu coğrafyasındaki sosyo-kültürel etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2: 63-82.
- Şimşir, B. N. (1985) *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri: Zorla Ad Değiştirme Sorunu*, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şimşir, B. N. (1987) "Bulgaristan Türkleri ve göç sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler Kitabı*. AKDITYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 47-66.
- Şimşir, B. N. (1990) "The Turkish minority in Bulgaria:history and culture", In *The Turks of Bulgaria:The History, Culture and Political Fate of a Minority* (Edited by Kemal Karpat) The Isis Pres, İstanbul.
- Tanoğlu, A. (1952-1953) "Bulgaristan Türklerinin son göç hareketi (1950-1951)", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1-4:129-161.
- Toğrol, B. (1989) *112 Yıllık Göç (1878 - 1989) 1989 yazındaki Üç Aylık Göçün Tarihi Perspektif İçinde Psikolojik İncelemesi*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- Tsoneva, D. (2005) *The Puzzle of the Bulgarian-Turkish Interethnic Cooperation in Post-Communist Bulgaria*. By Submitted to Central European University Nationalism Studies Program in partial fulfilment of the requirements for the degree of Masters of Arts, Budapest.
- Turan, Ö. (1998) *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, AKDITYK Türk Tarih Kur. Yayınları No:165, Ankara.
- Turan, Ö. (2005) "Bulgaristan'dan Türk göçleri", *Türklük Bilgisi Dergisi*, 3:104-123.
- Tümertekin, E. ve N. Özgüç. (2006) *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Türk, Hikmet Sami. (1989) "Bulgaristan Türkleri ve Türkiye", İçinde *Uluslar arası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü Tebliğler Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 35-44.
- Türktaşlan, N. (1997) *Bursa İlinde Meskün Bulgaristan Göçmenlerinin Etno-sosyolojik İncelenmesi*. Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Unat A. N. (1989) "Türklerin Bulgaristan'dan zorunlu göçü", İçinde *Uluslar arası Hukuk ve İnsan Hakları Açısından Bulgar Zulmü Tebliğler Kitabı*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 27-34.
- Vasileva, D. (1992) "Bulgarian Turkish emigration and return", *International Migration Review*, 2:342-352.
- Yalçın, C. (2004) *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yusuf, S. (2005) "Türkiye'ye yönelik soydaş göçleri ve sonuçları", İçinde *Uluslar arası Göç Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul, 112-118.
- Zhelyazkova, A. (1998) "The social and cultural adaptation of Bulgarian immigrants in Turkey", In *between adaptation and nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey Dedicated to the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Right*, Zhelyazkova, A. (Ed.), International Center for Minority Studies and Intercultural Relations, Sofia.